

УДК 378.147

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Хіля А.В., Саранча І.Г.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Досліджено теоретичні питання формування професійної компетентності. Здійснено дефінітивний аналіз ключового поняття «компетентність». Проаналізовано сучасні дослідження з даної тематики. Представлено основні складові професійної компетентності: ключову або інтегральну; спеціальну або предметну та громадянську компетентності. Здійснено попередній аналіз дескрипторів визначеної компетентності. Особливу увагу приділено процесу та рівням забезпечення набуття цієї компетентності.

Ключові слова: компетентності, професійна компетентність, спеціальна компетентність, дескриптори, інклюзивний освітній простір, підготовка майбутніх вчителів.

Постановка проблеми. На сьогодні найбільш досліджуваним у наукових колах України є питання компетентностей, оскільки сучасний етап розвитку освіти характеризується зміною її концептуальних засад та утвердженням нового, особистісно орієнтованого підходу, за якого в центр освітньої системи ставиться цінність особистості кожної дитини, забезпечення гармонійного співвідношення її особистісних і творчих якостей, формування необхідних життєвих компетентностей [1]. Як зазначає Н. Теличко, такий підхід прийшов у нашу освітню сферу зі світової освітньої і психологічної теорії та практики, що направлено на розвиток людських ресурсів (Human Resources – HR) [2, с. 378].

Дефінітивний аналіз поняття «компетентність» має широкий спектр інтерпретацій, що безпосередньо впливає на формування програмного та інформаційно-технічного забезпечення дисциплін професійного циклу. Окрім того, питання формування цієї компетентності набуває «нового звучання» у процесах становлення та розбудови Нової української школи та інклюзивного освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень, що проводилися в останні роки можна виділити наступні: розвиток полікультурної компетентності (О. Котенко, Київ, 2010); формування професійної компетентності (В. Баркасі, Одеса, 2004; Г. Мельниченко, Одеса, 2004); формування педагогічної компетентності (Л. Волошко, Київ, 2006; І. Халимон, Ніжин, 2008; А. Шишко, Київ, 2010); розвиток ключових компетентностей (В. Сторова, Ніжин, 2011) тощо. Тоді як серед наукових праць що стосувалися б компетентісного підходу в роботі з дітьми з інвалідністю ми можемо виділити навчально-методичний посібник В. Бондар «Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів». Інші науково-методичні розробки стосуються конкретизованих досліджень з питань навчання та виховання дітей з вадами слуху, мовлення, зору; психолого-педагогічної

діагностики осіб з порушеннями психофізичного розвитку; корекційної роботи з розвитку мовлення, пізнавальної діяльності, зорового та слухового сприймання; освітньої інтеграції тощо [3, с. 67–72]. Дослідження професійної компетентності зводяться до питання формування інклюзивної компетентності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відповідно до статистичних даних Департаменту освіти і науки Вінницької облдержадміністрації станом на 05 березня 2018 р. у Вінницькій області діє Інклюзивний ресурсний центр, 13 закладів дошкільної освіти, 63 спеціальних дошкільних групи (1,4 тисяч вихованців) та 167 класів у загальноосвітніх школах, де навчаються 199 дітей, тоді як у 2016–2017 навчальному році функціонувало лише 33 інклюзивних класи, в яких навчалися 61 учень з особливими освітніми потребами. Також у звіті зазначено, що на цей період в інклюзивній освіті працюють 154 асистенти вчителя, 114 шкіл, 1 спецклас (5 дітей), що на порядок вище забезпечення попереднього навчального року завдяки «субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами в сумі 3 млн. 354 тис. грн.» [4; 5, с. 150].

Таким чином, на сьогодні зростає потреба у кваліфікованих педагогічних кадрах, а також – суттєвих дослідженнях щодо формування професійних компетентностей вчителів та спеціалістів, які забезпечуватимуть формування та розбудову інклюзивного освітнього простору.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення основних положень формування компетентісного підходу в професійній підготовці вчителів та спеціалістів інклюзивного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про Освіту» зазначено, що:

• інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (пункт 13 статті 1);

• особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (пункт 20 статті 1).

Окрім того, як зазначено у пункті 12 статті 1 інклюзивне навчання має формувати систему освітніх послуг, що гарантовані державою та базуються на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників, приділяючи особливу увагу питанням доступності таких послуг, створення універсального дизайну та розумного пристосування, забезпечення допоміжними засобами для навчання [6]. Відповідно до потреби дитини з особливими освітніми потребами у закладі освіти мають надаватися психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, а також здійснюватися психолого-педагогічний супровід.

Так, відповідно до статті 20 Закону України:

• психолого-педагогічні послуги – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру;

• корекційно-розвиткові послуги (допомога) – це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення;

• психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку.

Отже, процес впровадження інклюзивної освіти, зокрема дітей з інвалідністю в загальноосвітній процес початкової школи, вимагає від учителів початкових класів, асистентів, педагогів соціальних, вчителів дефектологів (реабілітологів, логопедів), а також шкільних психологів не тільки готовності до роботи в умовах початкової школи, а й підвищення професійної компетентності. Сам термін «компетентність» у новому Законі розглядається як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [6].

Здійснивши аналіз існуючих підходів до виокремлення професійних компетенцій ми прийшли до висновку, що вони мають складну

структуру. Тому, нами було виокремлено наступні складові:

- ключова або інтегральна компетентність;
- спеціальна або предметна компетентність;
- громадянська компетентність.

Відповідно до пропонованого Н. Теличко роз'яснення «ключова компетентність» являє собою «спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності і належить до загальноналежувального змісту освітніх стандартів». Окрім того, науковець наголошує на тому, що визначений комплекс включає певний рівень знань, умінь, навичок, а також цінностей та ставлень особистості, які можна застосувати в широкій сфері діяльності людини (вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій) та доцільно розглядати як нову парадигму результату сучасної освіти [2, с. 381]. Громадянську компетентність авторка пов'язує із здатністю людини активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства.

У даній статті нас найбільше цікавить питання спеціальної або предметної компетенції, що охоплює:

- глибокі знання, кваліфікацію і досвід практичної діяльності у галузі предмета;
- знання способів розв'язання технічних, творчих завдань;
- гармонізація науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань;
- оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості учня;
- використання прийомів педагогічного менеджменту;
- уміння організовувати суб'єкт-суб'єктний навчальний процес, спрямований на всебічний розвиток особистості школяра [8, с. 177].

Окрім того, на нашу думку, спеціальну компетентність варто розширити за рахунок дескрипторів – знання методичної, юридичної складової компетентностей, знань щодо використання інновацій, здатність до спільної роботи для досягнення мети та ефективної комунікації.

Таким чином, на нашу думку, пропонований перелік компетентностей є актуальним, але не вичерпним і має бути врахований в процесі підготовки здобувачів вищої освіти та спрямований, як зазначає О. Голюк, на створення умов для набуття майбутніми вчителями та викладачами фахових компетентностей для роботи в інклюзивному середовищі. Зокрема, науковець виділяє три основні рівні, що мають сприяти набуттю професійної компетентності та полягають у тому, щоб:

• запуснути процес створення освітньої програми через матрицю узгодження «компетентності – навчальні дисципліни» та чітко визначити перелік тих дисциплін навчального плану, які відповідатимуть за набуття студентами зазначених дескрипторів професійної компетентності. Окрім того необхідно враховувати інтегральний, міждисциплінарний підхід, що вимагає внесення відповідних змін до робочих програм навчальних дисциплін психологічного, педагогічного циклів, а також усіх методик дошкільної освіти, з чітким формулюванням результатів навчання, відповідного діагностичного інструментарію та методичного забезпечення;

• здійснити організацію науково-практичних конференцій, методичних семінарів, круглих столів, тренінгів, майстер-класів тощо із залученням широкого кола фахівців з питань інклюзії та практиків, які вже працюють в умовах інклюзивного навчання. Цей етап є необхідною умовою, адже не всі викладачі, які забезпечують освітній процес підготовки майбутніх вчителів та вихователів, мають практичний досвід роботи в інклюзивному середовищі дошкільного навчального закладу, що призводить до гальмування доповнення робочих програм навчальних дисциплін змістовими блоками, спрямованими на розвиток інклюзивної компетентності студентів. Окрім того, такі форми співпраці, з одного боку, сприятимуть актуалізації мотиваційно-ціннісного ставлення самих викладачів як до проблем інклюзивної освіти, так і до власної ролі в процесі підготовки майбутніх виховате-

лів до роботи в інклюзивному середовищі, а з іншого – нададуть можливості гнучко реагувати на потреби сучасності та відповідно корегувати зміст, методи, форми підготовки вчителів та вихователів;

• доповнити зміст педагогічних практик відповідними завданнями з метою набуття ними досвіду практично-творчої діяльності в інклюзивному середовищі, а також за можливості, залучення як викладачів, так і студентів до волонтерської, громадської роботи з дітьми з особливими потребами [7, с. 80–81].

Висновки і пропозиції. Таким чином, враховуючи специфіку компетентнісного підходу в професійній підготовці вчителів та спеціалістів інклюзивного освітнього простору, нами було визначено необхідність подальшої розробки її складових. Складовими професійної підготовки нами було визначено ключову (інтегральну), спеціальну (предметну) та громадянську компетентності. Також, на нашу думку, необхідно розширити та доповнити для подальшої роботи та якісного оцінювання вже сформованих компетентностей дескриптори до визначених складових, що частково було здійснено у процесі опису.

Варто також зазначити, що така професійна підготовка необхідна як для вихователів, так і для вчителів початкових класів, асистентів, педагогів соціальних, вчителів дефектологів (реабілітологів, логопедів), шкільних психологів, які мають забезпечити ефективну реалізацію положень Нової Української школи та інклюзивного навчання.

Список літератури:

1. Лазаренко Н.І. Формування в дітей з функціональними обмеженнями індивідуальної системи знань сенсожиттєвого характеру засобами арт-терапії / Н.І. Лазаренко, А.В. Хіля, А.М. Коломієць // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, 2017. – Вип. 13. – С. 124–156.
2. Теличко Н.В. Професійна компетентність як базова основа педагогічної майстерності вчителя початкових класів / Н.В. Теличко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. – 2014. – Вип. 199(1). – С. 376–383.
3. Хіля А.В. Виховання у дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії : дис. на здобуття наукового ступеня : канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2017. – 339 с.
4. Освіта Вінничини. Департамент освіти і науки Вінницької облдержадміністрації. Основними завданнями галузі освіти області на 2018 рік є імплементація основних положень Закону України «Про освіту» та розбудова Нової української школи // <https://vin-osvita.gov.ua/novini-123>. – Назва з екрану.
5. Хіля А.В. Специфіка формування соціальної компетенції у дітей з функціональними обмеженнями (у розрізі Вінницької області) / А.В. Хіля // Становлення і розвиток педагогіки. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 23–24 грудня 2016 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 150–152.
6. Закон України "Про вищу освіту" // Закон від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. – Назва з екрану.
7. Голюк О.А. Організаційно-педагогічні умови набуття майбутніми вихователями ДНЗ фахових компетентностей для роботи в інклюзивному середовищі / О.А. Голюк / Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії // Зб. тез. доп. / Редкол.: В.В. Засенко, А.А. Колупасва, Н.І. Лазаренко, З.П. Ленів. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. – С. 79–82.
8. Ціпан Т.С. Професійна компетентність сучасного вчителя / Т.С. Ціпан // Інноватика у вихованні. – 2016. – Вип. 3. – С. 174–181.

Хиля А.В., Саранча И.Г.

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ И СПЕЦИАЛИСТОВ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы формирования профессиональной компетентности. Осуществлен дефинитивный анализ ключевого понятия «компетентность». Проанализированы современные исследования по данной тематике. Представлены основные составляющие профессиональной компетентности: ключевую или интегральную; специальную или предметную, а так же гражданскую компетентности. Осуществлен предварительный анализ дескрипторов выделенной компетентности. Особое внимание уделено процессу и уровням обеспечения формирования этой компетентности.

Ключевые слова: компетентности, профессиональная компетентность, специальная компетентность, дескрипторы, инклюзивный образовательное пространство, подготовка будущих учителей.

Khilya A.V., Sarancha I.G.

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

COMPETENTLY APPROACH TO PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS AND SPECIALISTS IN SPACE FOR INCLUSIVE EDUCATIONAL

Summary

The article deals with theoretical questions of the formation of professional competence. Done definitive analysis of the key concept of «competence». Analysis of current research on the subject. Presented the basic components of professional competence: key or integral; special or substantive and civil competency. Performed the preliminary analysis of specific competency descriptors has been. Particular attention is paid to the process and levels of ensuring the acquisition of this competence.

Keywords: competence, professional competence, special competence, descriptors, inclusive educational space, training future teachers.